

KRZYSZTOF JAWORSKI ▶▶

Instytut Bezpieczeństwa i Rozwoju Międzynarodowego

Mocarstwa atomowe też przegrywają wojny! Starcie w domenie kognitywnej – rosyjski szantaż atomowy a szanse na zwycięstwa Ukrainy

Mocarstwa atomowe też przegrywają wojny! Starcie w domenie kognitywnej – rosyjski szantaż atomowy a szanse na zwycięstwa Ukrainy

Abstrakt

Starcie prowadzone w domenie kognitywnej ma na celu wpłynięcie na wolę, determinację, spójność ośrodków decyzyjnych oraz ocenę zagrożenia, na poziomie jednostek, grup oraz całych społeczeństw. Wolność słowa oraz multcentryczny charakter, czynią społeczeństwa demokratyczne wrażliwszymi na oddziaływanie w domenie kognitywnej. Szczególną rolę wśród narzędzi nacisku, które wykorzystuje Federacja Rosyjska, odgrywa strategiczna sygnalizacja gotowości do wykorzystania broni jądrowej. Interesy państw zachodnich zostały naruszone i są nadal naruszane poprzez agresję Rosji na Ukrainę. Zarazem potencjał państw zachodnich wielokrotnie przewyższa rosyjski potencjał w szeregu obszarów. Rosja może liczyć na korzystny dla siebie rozstrzygnięcie konfliktu w związku z kalkulacją uwzględniającą skuteczne rozbijanie jedności i determinacji Zachodu w kwestii wsparcia walczącej Ukrainy, czego elementem jest wspomniana groźba wykorzystania broni jądrowej przez Rosję.

Słowa kluczowe: mocarstwo, wojna, wojna kognitywna, Rosja, Ukraina

Nuclear powers are losing wars too! Clash in the cognitive domain – Russian nuclear blackmail vs. Ukraine’s chances of victory

Abstract

The clash conducted in the cognitive domain is aimed at influencing the will, determination, coherence of decision-making centers and threat assessment, at the level of individuals, groups and entire societies. Freedom of speech and multicentricity, make democratic societies more vulnerable to influence in the cognitive domain. Strategic signaling of nuclear readiness plays a special role among the leverage tools used by the Russian Federation. The interests of Western states have been and continue to be violated by Russia’s aggression against Ukraine. At the same time, the potential of Western states exceeds Russian potential many times over in a number of areas. Russia can count on a favorable resolution of the conflict for itself due to a calculation that takes into account the effective disruption of Western unity and determination to support a belligerent Ukraine, an element of which is the aforementioned threat of Russia’s use of nuclear weapons.

Keywords: superpower, war, cognitive war, Russia, Ukraine

Wstęp

Wybuch wojny w Ukrainie wynikał z nieskuteczności odstraszenia Rosji przez USA, NATO i państwa europejskie (Collins, Sobchak, 2023). Przyczyny tej nieskuteczności są złożone. W przekonujący sposób wymieniane są czynniki związane ze zdolnościami do projekcji siły oraz zdefiniowanie Chińskiej Republiki Ludowej jako głównego rywala (*peer competitor*) i zagrożenia dla pozycji USA (*Prezydent Stanów Zjednoczonych...*, 2022). Czynniki, takie jak brak infrastruktury wystarczającej dla potrzeb mobilności sił zbrojnych NATO na terenie Europy (*Prezydent Stanów Zjednoczonych...*, 2022) oraz pogłębiający się zwrot USA w kierunku Azji i Pacyfiku (*US Pivot to Asia*) można uznać za obiektywne. Wynikają one odpowiednio z fizycznego stanu infrastruktury oraz przewagi siły gospodarczej, technologicznej, militarnej i technologicznej ChRL nad Federacją Rosyjską (*Prezydent Stanów Zjednoczonych...*, 2022).

Rozważenia wymagają jednak również czynniki subiektywne, związane z wolą, determinacją i wiarygodnym sygnalizowaniem przez państwa NATO

gotowości do użycia siły niezbędnej do odstraszenia przez karanie (*deterrence by punishment*) bądź odstraszenia przez uniemożliwienie osiągnięcia zakładanych przez Rosję celów (*deterrence by denial*). W społeczeństwach demokratycznych wola decydentów politycznych oraz poparcie społeczeństw są czynnikami niezbędnymi dla inwestowania w zdolności militarne, odporność społeczną i ekonomiczną. Wzmacnianie tych zdolności przekłada się zarówno na zwiększoną siłę odstraszenia, jak i zwiększone zdolności do obrony, które zostaną wykorzystane, jeśli odstraszenie zawiedzie.

Na kryzys woli, przywództwa i zdolności do formułowania dalekosiężnych strategii, które są poważną słabością wspólnoty państw demokratycznych, wskazuje Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, który poświęcił temu zagadnieniu swoją coroczną konferencję – Strategic Ark. Pod hasłem przywrócenia w państwach demokratycznych *Sztuki Zwycięzania*, w dniach 22–23 maja 2024 r. obradowało kilkanaścioro przedstawicieli elit strategicznych wybranych państw wspólnoty demokratycznej. Dobór tematyki tej konferencji oraz przebieg jej obrad potwierdzają istnienie problemu słabości państw zachodnich w domenie kognitywnej, co przekłada się na niewielkie w porównaniu do posiadanego potencjału wykorzystania zasobów i faktycznie budowane i utrzymywane zdolności militarne (PISM Strategic Ark 2024, 2024).

Chociaż w łonie Zachodu funkcjonują ugrupowania polityczne oraz grupy społeczne, które postrzegają to zagadnienie inaczej, wojna w Ukrainie jest z perspektywy świata demokratycznego, z perspektywy NATO, USA i Europy jednoznacznie niekorzystna. Rosyjska agresja zaburzyła poczucie bezpieczeństwa wymienionych państw, spowodowała poważne koszty gospodarcze, które były pochodną m.in. konieczności przebudowy struktury dostaw nośników energii (European Council, 2024). Działania Rosji uderzają też w porządek instytucjonalny oparty na prawie międzynarodowym publicznym, którego funkcjonowanie pozwalało państwom demokratycznym na bezprecedensowe w całej dotychczasowej historii wzbogacenie się oraz rozwój technologiczny i społeczny.

Co więcej, Rosja intensyfikuje działania hybrydowe, a więc dokonuje agresji poniżej klasycznego progu wojny konwencjonalnej, wymierzonej bezpośrednio w państwa europejskie wspierające Ukrainę. Akty sabotażu, takie jak podpalenia, uszkodzanie infrastruktury krytycznej, zakłócanie sygnału GPS

w powietrzu i na morzu (Giles, 2024) stanowią zagrożenie i koszt finansowy oraz społeczny (zakłócanie poczucia bezpieczeństwa, multiplikowane poprzez akcje dezinformacyjną dokonywaną m.in. przy pomocy mediów społecznościowych). Rosja dokonuje także wspólnie z Białorusią agresji hybrydowej na granice państw wschodniej flanki NATO, w tym Polski, poprzez instrumentalizację migracji i wykorzystanie migrantów jako czynnika destabilizującego sytuację wewnętrzną w państwach europejskich (Dyner, 2024).

W przypadku Polski, działania hybrydowe na granicy z Białorusią doprowadziły do ustanowienia przez Radę Ministrów RP „Narodowego Programu Odstraszania i Rozwoju – Tarcza Wschód”, który przewiduje wydatki w wysokości ok. 10 mld złotych w latach 2024–2028, które zostaną przeznaczone na wzmocnienie zdolności przeciwwaskoczeniowych, ograniczenie mobilności przeciwnika, zapewnienie mobilności własnych sił, zapewnienie bezpieczeństwa wojska oraz ochrony ludności cywilnej (*Kancelaria Prezesa Rady Ministrów*, 2024). Jest to jeden z wielu przykładów znaczących wydatków w obszarze bezpieczeństwa, które zaczynają ponosić w efekcie rosyjskiej agresji państwa europejskie. Dywidenda pokojowa, wynikająca z redukcji wydatków zbrojeniowych oraz oparcia bezpieczeństwa Europy na USA, zaczyna więc odchodzić do przeszłości. Zgodnie z wyliczeniami IFO zwiększenie wydatków na bezpieczeństwo przez państwa europejskie może znacząco odbić się na kondycji gospodarczej Starego Kontynentu (Dorn, Potrafke, Schlepper, 2023).

Powyższe przykłady potwierdzają, że rosyjska agresja na Ukrainę godzi w interesy państw zachodnich. W sposób szczególny szkodzi zaś państwu europejskim. Zarazem dysproporcja gospodarcza, demograficzna, technologiczna, kapitałowa pomiędzy Rosją a różnymi zestawieniami państw demokratycznych jest znacząca. Co ważne, Rosja jest pod tym względem relatywnie słabsza względem NATO niż był Związek Sowiecki. Dobry obraz różnic gospodarczych dają dwa zestawienia danych przygotowane przez N. Verona dla Peterson Institute (Veron, 2022) oraz Breugel (Veron, 2022). Autor zestawia: 1) PKB wg parytetu siły nabywczej; 2) procentowy udział w globalnym PKB wg parytetu siły nabywczej; 3) populację w liczbach bezwzględnych i 4) procentowy udział w globalnej populacji bloku sowieckiego w 1990/ bloku rosyjskiego obecnie z blokiem zachodnim i państwami nieangażowanymi w analogicznych latach. Obie analizy zawierają wizualizację

danych, która ułatwia ich zrozumienie. Nawet jeśli podejść z zastrzeżeniem do przyjętej metody podziału, istotny jest trend, a więc znaczący spadek siły Rosji względem Zachodu w porównaniu z relacją sił ZSRR–Zachód.

Gigantyczna dysproporcja, jeśli chodzi o potencjał gospodarczy, potencjał ludnościowy i potencjał technologiczny będzie prowadzić płynnie do narzucającego się silnie pytania: ***Jak to możliwe, że Rosja może podejmować działania jawnie godzące nie tylko w wartości, prawa człowieka, prawo międzynarodowe publiczne, ale też twarde gospodarcze interesy oraz mające znaczenie egzystencjalne interesy w dziedzinie bezpieczeństwa?***

Takie uproszczone postawienie sprawy może budzić sprzeciw. Nie walczą przecież liczby zapisane na papierze, nie walczy PKB samo w sobie. Zasoby gospodarcze i ludnościowe stanowią potencjał, który można przekuć w realne zdolności, w system na który składają się zarówno elementy **materialne** (infrastruktura, inżynieryjne przygotowanie terenu, umocnienia, bazy wojskowe, sieci magazynów, platformy bojowe, osławione odrzutowce, czołgi, wyrzutnie rakiet, zaawansowane systemy rozpoznania włącznie z ławicami satelitów służących do zobrazowania powierzchni Ziemi), ale **również niematerialne** – morale (Spencer, Beehner, 2022), odporność społeczna, świadomość społeczeństw, determinacja i kompetencje decydentów oraz struktur państwa (Nazarov, 2022).

Niemniej biorąc za punkt wyjścia tak dużą dysproporcję potencjałów należy szukać innych przyczyn wyjaśniających sytuację, w której **od ponad 2 lat trwa wojna**, szereg polityków oraz obywateli ma wątpliwości co do tego, jak zakończy się wojna, a **pomoc Ukrainie jest dozowana i jest niewystarczająca** (Kimmit, 2024).

Wielość przyczyn tego stanu rzeczy można sprowadzić do następującej formuły: **Rosja wygrywa w domenie kognitywnej** (Presl, 2024). Skutecznie realizuje swoje cele na poziomie wojny informacyjnej, propagandy. Jest to z jednej strony umiejętne wykorzystywanie posiadanego potencjału, niejako granie powyżej własnej wagi przez Rosję oraz brak strategii, brak spójności po stronie Zachodu. Te niedomagania po stronie państw demokratycznych dały zresztą asumpt do organizacji przytaczanej wcześniej konferencji PISM Strategic Ark 2024.

Nawiązując do przebiegu obrad seminarium z 17 kwietnia 2024 r., podczas którego wygłosiłem wystąpienie, którego rozbudowaną i sformalizowaną

formę stanowi niniejszy artykuł, pragnę poczynić w tym miejscu kilka uwag polemicznych. W trakcie dyskusji poruszone zostały problemy wewnętrzne Ukrainy, w szczególności poziom korupcji oraz trudności w przeprowadzeniu mobilizacji wystarczającej na potrzeby armii liczby żołnierzy. Punkt ciężkości niniejszych rozważań jest jednak przesunięty na państwa NATO. Jest tak dlatego, że to wysiłek państw zachodnich, gotowość do poniesienia kosztów ekonomicznych jest w tym momencie tym elementem, który może przesądzić o wyniku wojny. W przypadku Ukrainy nawet jeśli można wskazać na szereg problemów, takich jak korupcja, błędy strategiczne i operacyjne, to wysiłek państwa, społeczeństwa i armii ukraińskiej jest w tym momencie dalece bardziej efektywny niż zakładała większość ośrodków zachodnich (BBC, 2022). Tym elementem, który wymaga w tym względzie „nadgonienia” do poziomu wysiłku ukraińskiego, jest skala pomocy zachodniej. Bez pomocy materiałowej Zachodu nawet hipotetyczny idealny model państwa ukraińskiego, który nie posiada żadnych wad nie byłby w stanie powstrzymać przewagi ludnościowej i materiałowej, jaką dysponuje Rosja.

Po rozważeniu ogólnie zdefiniowanej przewagi Rosji w domenie kognitywnej warto przejść do istotnego elementu budowania tej przewagi, jaką jest sygnalizacja strategiczna gotowości do wykorzystania broni atomowej (*Stiftung Wissenschaft...*, n.d.).

Tytułowa fraza niniejszego artykułu – „mocarstwa atomowe też przegrywają wojny” nawiązuje do wypowiedzi Dmitrija Miedwiediewa z 19 stycznia 2023 r., zgodnie z którą „porażka mocarstwa atomowego w wojnie może spowodować wybuch wojny atomowej” oraz „mocarstwa atomowe nie przegrały większych konfliktów, od których zależał ich los” (<https://tass.ru/politika/16834207>, b.d.). Ówczesny wiceszef rosyjskiej Rady Bezpieczeństwa, wysłał tym samym jasny sygnał do zachodnich adresatów. Porażka Rosji w wojnie z Ukrainą, która zarazem, w optyce rosyjskiej propagandy, jest wojną Rosji przeciwko NATO. W istocie wysiłek wojenny wyczerpuje materialne siły państw demokratycznych oraz ma na celu erozję woli walki zachodnich decydentów oraz społeczeństw. Tym zaś co dodatkowo blokuje mobilizację przeważającego potencjału państw demokratycznych jest groźba atomowej hekatombi.

Arsenał jądrowy pełni dwie bardzo istotne role. Jest skutecznym narzędziem wojny kognitywnej, a także twardą gwarancją bezpieczeństwa, która

chroni przed wyprzedzającym uderzeniem atomowym (Korowaj, 2024). Rosyjska broń jądrowa nie jest jedynie elementem propagandowym, a Rosja dysponuje faktycznymi zdolnościami w tym zakresie. Triada nuklearna, środki rozpoznania, namierzania i przenoszenia broni jądrowej są rozbudowane, utrzymywane w stanie gotowości oraz sprawne (Korowaj, 2024).

Tzw. „uderzenie martwej ręki”, a więc atak nuklearny wykonywany w odwecie po ewentualnym zniszczeniu terytorium państwa dysponującego arsenałem atomowym, to gwarancja, że zniszczenie posiadacza uderzeniem wyprzedzającym nie będzie możliwe bez zniszczenia terytorium agresora. Jednak co istotne, w przypadku rozstrzygnięcia wojny w Ukrainie na niekorzyść Rosji, nie rozmawiamy o uderzeniu na Rosję na wzór pokonania i okupacji III Rzeszy w trakcie II wojny światowej. W tym przypadku cele są odmienne i chodzi o powstrzymaniu ekspansji Rosji. Przy odpowiedniej strategii taki cel może zostać osiągnięty relatywnie niewielkimi kosztami w porównaniu do zasobów posiadanych przez Zachód (Ash, 2024). By bronić swoich interesów Zachód nie musi uderzać w same podstawy państwowości rosyjskiej, a jedynie doprowadzić do klęski armii rosyjskiej, która operuje poza granicami swojego państwa, na terytorium suwerennej i niepodległej Ukrainy. Państwa zachodnie nie muszą ponosić własnych strat ludzkich, a jedynie ponieść koszty finansowe. Wydaje się to niewielką ceną za obronienie swoich wartości oraz swoich interesów.

Rosja skutecznie poszerza korzystne dla siebie pojęcia. Z jednej strony stara się pokazać, że przeciwstawienie się jej ekspansywnym celom to działanie, które może doprowadzić do zagrożenia dla samej Rosji i eskalacji nuklearnej. Z drugiej strony stara się poprzez zarządzanie refleksyjne (Wojnowski, 2015) wytworzyć na Zachodzie przekonanie o swojej niezwykłości i daremności „topienia” środków w pomocy Ukrainie. Przykładem fałszywości tego przekonania oraz niskim prawdopodobieństwem eskalacji nuklearnej może być analiza odpowiedzi Rosji na przekraczanie przez państwa wspierające Ukrainę kolejnych „czerwonych linii”, jeśli chodzi o rodzaj dostarczanego uzbrojenia lub dopuszczenie użycia tego uzbrojenia przeciwko celom militarnym znajdującym się na terytorium Rosji.

Ważną rolę odgrywają też kalki historyczne, takie jak mit „niepokonanej Rosji” – Rosja przegrała wojnę krymską. Przegrała z Japonią, przegrała I wojnę światową. Przegrała w Afganistanie, przegrała drugą zimną wojnę

z NATO. Rosyjskie wygrane były zaś oparte o wsparcie Zachodu, czego koronnym przykładem jest II wojna światowa (Snyder, 2024).

Strategia obliczona na wyczerpanie wiary Zachodu w możliwość przeciwstawienia się Rosji i akceptację jej oczekiwań, jest wprost deklarowana przez niektórych przedstawicieli rosyjskich elit. W ten sposób pisze Siergiej Karaganow na łamach „Rosji w Globalnej Polityce”. Wskazuje on, że Rosja upatruje swojej przewagi w stabilności swojej woli politycznej, determinacji do realizowania swoich założeń strategicznych. Wyraża on ponadto nadzieję, na to, że po „kilku kolejnych cyklach wyborczych”, erozja woli Zachodu (Karaganow et al., b.d.).

Rosja czyni nas wręcz zakładnikami swojej ekspansywnej polityki, wskazując też na to, że jej przegrana zagrażałoby interesom Zachodu w poważniejszym stopniu niż rosyjska agresja, która już trwa. Bezpieczeństwo zostałoby naruszone przez utratę kontroli przez państwo nad arsenałem atomowym. Obawa przed dezintegracją lub wpadnięciem Rosji w orbitę wpływów ChRL (Döpfner, b.d.) sprawia, że Zachód sam narzuca sobie ograniczenia i obawia się scenariusza, w którym Rosja ponosi zbyt szybką i zbyt dotkliwą klęskę. Ponadto pozostaje przekonanie o trwałości i odporności Rosji jako państwa o ambicjach imperialnych, które wielokrotnie w historii zdołało odtworzyć swoje zdolności militarne (Kendall-Taylor, Kofman, n.d.).

Mając na uwadze powyższe uwarunkowania strategiczne istotnym działaniem z perspektywy państw zachodnich jest oswojenie opinii publicznej z groźbami nuklearnymi Rosji. Pokazanie niskiego prawdopodobieństwa takiego scenariusza oraz jednocześnie wskazanie na realną możliwość zabezpieczenia interesów w zakresie bezpieczeństwa w perspektywie długoterminowej poprzez skuteczne powstrzymanie Rosji na terytorium Ukrainy jest istotne z uwagi na ryzyko związane z rosyjską akcją propagandową obliczoną na demobilizację demokratycznych społeczeństw (Horovitz, Wachs, 2022).

Dotychczasowy przebieg wojny oraz chronologia nuklearnych gróźb Rosji oraz odpowiedzi na nie ze strony państw zachodnich oraz państw trzecich, w tym ChRL, wskazuje na niską wiarygodność tych gróźb. Rosja godzi się na powolne przekraczanie wyznaczonych przez siebie czerwonych linii (Pifer, 2024). Fakt ten może stanowić istotny argument dla opinii publicznej oraz przekonujący dowód na to, że długofalowa strategia obliczona na zwycięstwo Ukrainy jest korzystna z perspektywy Zachodu.

Mając na względzie układ sił pomiędzy państwami wspierającymi Ukrainę a Rosją, a także układ interesów, można sformułować stwierdzenie, zgodnie z którym w długofalowym interesie państw zachodnich leży zwycięstwo Ukrainy oraz taka klęska militarna Rosji, która uniemożliwi jej dalsze prowadzenie ekspansywnej polityki. Biorąc pod uwagę kondycję demograficzną, w szczególności niską dzietność oraz strukturę wiekową Rosji oraz poziom strat w trakcie wojny w Ukrainie, efektywna odbudowa zdolności militarnych powyżej pewnego poziomu strat będzie wysoce nieprawdopodobna. Analogie historyczne, w których Rosja była w stanie w przeszłości wystawiać kolejne armie jest chybiona z uwagi na znaczną różnicę poziomu dzietności. Ta perspektywa przemawia za potrzebą poniesienia kosztów finansowych i materiałowych przez państwa zachodnie w krótkim i średnim okresie, po to by zabezpieczyć swoje interesy bezpieczeństwa w długim okresie. Wymaga to jednak gotowości społeczeństwa demokratycznych do poniesienia tych kosztów, co zapewni decydującym mandat do podjęcia odpowiednich decyzji. Prześledzenie dotychczasowego przebiegu wojny, dynamiki pomocy dla Ukrainy oraz sygnalizacji strategicznej Rosji dotyczącej gotowości do wykorzystania broni nuklearnej, która miała na celu ograniczenie dostaw dla walczącej Ukrainy wskazuje na niską wiarygodność tych gróźb oraz pozwala na budowę założeń strategicznych, których celem jest zwycięstwo Ukrainy i budowa takiej architektury bezpieczeństwa w Europie, która zagwarantuje długotrwały pokój.

KRZYSZTOF JAWORSKI

Zastępca dyrektora Departamentu Współpracy Międzynarodowej
Instytut Bezpieczeństwa i Rozwoju Międzynarodowego
ul. Ordynacka 9, 00–364 Warszawa

Bibliografia

- Ash, T. (2024, 18 listopada). It's Costing Peanuts for the US to Defeat Russia. *CEPA*.
Pobrane z: <https://cepa.org/article/its-costing-peanuts-for-the-us-to-defeat-russia/>.
- BBC (2022, 6 lutego). *Ukraine tensions: US sources say Russia 70% ready to invade*.
Pobrane z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60276342>.

- Cokelaere, H., Posaner, J. (2022, 8 April). Europe's roads and railways aren't fit for a fight with Russia. *Politico*. Pobrane z: <https://www.politico.eu/article/europe-military-mobility-budget-slammed-as-almost-nothing-to-tackle-russia-challenge/>.
- Collins, L., Sobchak, F. (2023, 20 lutego). U.S. Deterrence Failed in Ukraine. *Foreign Policy*. Pobrane z: <https://foreignpolicy.com/2023/02/20/ukraine-deterrence-failed-putin-invasion/>.
- Dorn, F., Potrafke, N., Schlepper, M. (2023, grudzień). *European Defence Spending in 2024 and Beyond: How to Provide Security in an Economically Challenging Environment*. Pobrane z: https://www.econpol.eu/sites/default/files/2024-01/EconPol-PolicyReport_45.pdf.
- Döpfner, M. (b.d.). *After the war: AMEURUS*. Pobrane z: <https://www.politico.eu/article/after-war-ameurus/>.
- Dyner, A.M. (2024, 26 stycznia). *Instrumentalizacja migracji przez Rosję wobec państw NATO*. Pobrane z: <https://www.pism.pl/publikacje/instrumentalizacja-migracji-przez-rosje-wobec-panstw-nato>.
- European Council (2024, 4 marca). *The Energy leap, How EU countries weathered a Russia-induced crisis and are reshaping energy supply*. Pobrane z: <https://www.consilium.europa.eu/en/energy-leap-how-eu-countries-russia-crisis-supply/>.
- Giles, K. (2024, 1 maja). Russian aggression in Europe points to patterns of future aggression. *Chatham House*. Pobrane z: <https://www.chathamhouse.org/2024/05/russian-disruption-europe-points-patterns-future-aggression>.
- Horowitz, L., Wachs, L. (2022, 20 kwietnia). *Russia's Nuclear Threats in the War against Ukraine*. Pobrane z: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C29/>.
<https://tass.ru/politika/16834207>.
- Karaganow, S., et al. (b.d.). *Политика России в отношении Мирового большинства*. Pobrane z: <https://globalaffairs.ru/articles/rossiya-mirovoe-bolshinstvo/>.
- Kendall-Taylor, A., Kofman, M. (b.d.). *Russia's Dangerous Decline*. Pobrane z: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/russia-dangerous-decline>.
- Kimmit, M.T. (2024, 8 maja). How the West is helping Ukraine won't be enough to win. *Politico*. Pobrane z: <https://www.politico.eu/article/how-west-help-ukraine-not-enough-win-war-russia/>.
- Korowaj, M. (2024, 8 marca). *Operacja Aurora – założenia rosyjskiej wojny nuklearnej*. Pobrane z: <https://defence24.pl/sily-zbrojne/operacja-aurora-zalozenia-rosyjskiej-wojny-nuklearnej>.
- Nazarov, M. (2022, 19 maja). Ukraine's Resilience: Theory Meets Practice. *International Centre for Defence and Security*. Pobrane z: <https://icds.ee/en/ukraines-resilience-theory-meets-practice/>.
- Pifer, S. (2024, 8 maja). *Holding ne's nerve in the face of Russian nuclear threats*. Pobrane z: <https://www.brookings.edu/articles/holding-ones-nerve-in-the-face-of-russian-nuclear-threats/>.
- PISM Strategic Ark 2024 (2024, 23–24 maja). *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych*. Pobrane z: <https://www.pism.pl/konferencje/pism-strategic-ark-2024>.
- Presl, D. (2024, 7 maja). Russia is Winning the Global Information War. *RUSI*. Pobrane z: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russia-winning-global-information-war>.

- Prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (2022, 16 października). *National Security Strategy*. Pobrane z: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>.
- Snyder, T. (2024, 8 maja). *Russia can lose this war*. Pobrane z: <https://edition.cnn.com/2024/05/08/opinions/victory-day-russia-war-ukraine-snyder/index.html>.
- Spencer, J., Beehner, L. (2022, 24 maja). *Why Morale is so Crucial in War*. Pobrane z: <https://www.kyivpost.com/post/7392>.
- Stiftung Wissenschaft und Politik, Strategic Threat Analysis and Nuclear (Dis-) Order (STAND). Pobrane z: <https://www.swp-berlin.org/en/swp/about-us/organization/swp-projects/strategic-threat-analysis-and-nuclear-dis-order-stand>.
- Uchwała w sprawie ustanowienia programu „Narodowy Program Odstraszania i Obrony – Tarcza Wschód (2024, 10 czerwca). *Kancelaria Prezesa Rady Ministrów*. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/premier/uchwala-w-sprawie-ustanowienia-programu-narodowy-program-odstraszania-i-obrony---tarcza-wschod>.
- Veron, N. (2022). *Putin's Russia may echo the Soviet bloc, but it is far smaller*. Pobrane z: <https://www.piiie.com/research/piie-charts/putins-russia-may-echo-soviet-bloc-it-far-smaller>.
- Wojnowski, M. (2025). *Zarządzanie refleksyjne jako paradygmat rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XXI w.* Pobrane z: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-ee571f3e-2942-46ce-9e19-af8e970c6f7a>.